

Priorities for further improvement of mechanisms to ensure the continuity of the trial

Nodirjon HAYRIEV¹ Nurali QUSHAEV²

Tashkent State University of law

ARTICLE INFO

Article history:

Received September 2020

Received in revised form 15

September 2020

Accepted 25 September

2020

Available online

1 October 2020

ABSTRACT

This article analyzes some issues of further improving the mechanisms to ensure the continuity of the trial from a scientific and theoretical point of view and puts forward substantiated proposals in this regard

2181-1415/© 2020 in Science LLC.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Keywords:

Judicial investigation

Trial

Acceleration

Continuity

Preliminary investigation

Evidence

Indictment.

Суд тергови жараёнини тезлаштиришнинг узвийлигини таъминлаш механизмларини янада такомиллаштиришнинг устувор вазифалари

АННОТАЦИЯ

Калил сўзлар:

Суд тергови

Суд муҳокамаси

Тезлаштириш

Узвийлик

Дастлабки тергов

Далиллар

Айблов хуносаси

Мазкур мақолада суд тергови жараёнини тезлаштиришнинг узвийлигини таъминлаш механизмларини янада такомиллаштиришнинг айрим масалалари илмий-назарий нуқтаи назардан таҳлил этилган ва бу борада асослантирилган таклифлар илгари сурилган

¹ DSc, associate professor, National Guard of the Republic of Uzbekistan Military Technical Institute, Tashkent, Uzbekistan

² PhD, Senior lecturer, National Guard of the Republic of Uzbekistan Military Technical Institute, Tashkent, Uzbekistan

Приоритеты дальнейшего совершенствования механизмов обеспечения непрерывности судебного разбирательства

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

Судебное следствие
Судебное разбирательство
Ускорение,
Непрерывность
Предварительное
следствие
Доказательства
Обвинительное
заключение.

Приоритеты дальнейшего совершенствования механизмов обеспечения непрерывности судебного процесса.

Суд тергови жараёнини тезлаштиришнинг узвийлигини таъминлаш механизмларини янада такомиллаштириш суд тергови жараёнини тезлаштириш билан боғлиқ мухим масалалардан бири ҳисобланади. Мамлакатимиз ЖПКда суд терговининг узвийлигини тўғридан-тўғри эътироф этувчи процесдуал қоида мавжуд эмас. Шунга қарамай, суд муҳокамасининг доирасини белгиловчи қонуннинг 414-моддаси мазмунидан суд муҳокамасининг фақат айланувчиларга нисбатан олиб борилиши ҳақида тушунчага эга бўлиш мумкин.

Ушбу тушунчани кенгроқ мушоҳада этадиган бўлсак, суд муҳокамаси фақат дастлабки тергов органларининг айлов ҳулосаси асосида судга берилган шахсларга нисбатан далилларни суд терговида текшириш, судланувчи ва тарафларнинг жиноят тавсифи ва жазо чораси ҳақидаги фикрларини эшитиб, уларнинг музокаралари ҳамда судланувчининг охирги сўзини тинглаб, суд томонидан ҳукм қабул қилиш билан ниҳоясига этказишни назарда тутади. Бу эса, тарафлар ва суд томонидан амалга ошириладиган мазкур ҳаракатлар ва унинг жараёнида қабул қилинадиган процесдуал-хуқуқий актлар ишнинг муҳокамаси бошланишидан ниҳоясигача узвий кетма-кетликда амалга оширилиши лозим деганидир.

Бироқ, қайд этилган қоида Ўзбекистоннинг 1959 йилдан 1994 йилгacha жиноят-судлов амалиётида ҳаракатда бўлган ЖПКнинг 223-моддасида кўзда тутилган қоидадан фарқлидир. Ўша қоидада “ҳар бир иш юзасидан суд мажлиси, дам олиш учун белгиланган вақтдан ташқари, узлуксиз ўтади. Суъялар бошланган ишнинг эшитилишини тамомламасдан туриб бошқа ишларни кўриш” ман этилган эди. ЖПКнинг 318 ва 321-моддаларига мувофиқ, мазкур қоидага амал қилмаслик “суднинг ишни ҳар томонлама текшириб чиқишига ҳалақит берувчи ҳамда қонуний ва асослантирилган ҳукм чиқарилишига таъсир қилувчи” ҳолатлар сифатида иш бўйича қабул қилинган ҳукмнинг бекор қилинишига олиб келарди[1].

Албатта, суд муҳокамасининг умумий шартларини ташкил қилувчи “Суд муҳокамасининг узвийлиги” принципи суд амалиётида бир мунча муаммоларни келтириб чиқарган бўлсада, яъни бир ишнинг суд муҳокамасини яқунламай бошқа ишнинг муҳокамасини бошлашнинг имконсизлиги, судьянинг иш юритувида бўлган қолган жиноят ишларини тезкорликда кўриб чиқишда нокулайлик

туғдиради. Аммо, “суд муҳокамасининг узвийлиги” түғрисидаги қоидани жорий этишдан қонун чиқарувчи асосан икки мақсадни кўзлаган эди. *Биринчиси*, судьяларнинг ақлий-психологик ҳолати билан боғлиқ бўлиб, уларнинг барча ақлий ресурсларини фақат қўрилаётган жиноят ишига жалб қилишни назарда тутарди.

Иккинчи мақсад эса, суд ва тарафларнинг процессуал ресурсларини муҳокама қилинаётган жиноят ишини ҳал қилишга йўналтиришни назарда тутиб, ишнинг суддаги муҳокамасини тезкорлигини оширишга қаратилган.

Мамлакатимизнинг амалдаги соҳа қонуни суд амалиётида вужудга келадиган ноқулайликни бартараф этишга эришган бўлсада, зеро жиноят ишининг суд муҳокамасида эълон қилинган танаффус вақтида бошқа жиноят ишини кўриб чиқишга йўл қўйилади. Амалиётда кўпинча судлар бундай имкониятдан унумли фойдаланиб келадилар.

Шу билан бирга, қисқа вақт оралиғида бир нечта жиноят ишини муҳокама қилиш инсоннинг ташқи обьектларни англаш, таҳлил қилиш ва уларга муносабат билдириш, яъни баҳолаш билан боғлиқ ақлий-руҳий фаолиятини сусайтиради, Инсоннинг бундай ақлий-руҳий ҳолати, шубҳасиз жиноят ишида аниқланган ҳолатларни муайян тизимга солиш ҳамда унинг асосида уларни синчковлик билан текшириш ва баҳолаш имкониятларини пасайтиради ва бу соҳада палапартишликни келтириб чиқаради.

Бироқ, суд муҳокамасининг узвий амалга оширилиши түғрисидаги принцип бир қанча МДҲга аъзо мамлакатлар қонунчилигига сақланиб қолинган. Фақат Азарбайжон, Тожикистон ва Молдова Республикаларида бундай қоида кўзда тутилмаган.

Масалан, Грузия жиноят-процессуал кодексида суд муҳокамаси дам олиш учун ажратилган вақтдан ташқари, узвий амалга оширилиши белгиланган.

Бундан ташқари, мамлакат ЖПКнинг 185-моддасида белгиланган қоидага биноан, ишнинг муҳокамаси фақат суднинг ажримига асосан қўйидаги ҳолатларда: а) суд таркибадига судьянинг, маслаҳатчининг; б) тарафлардан бирининг; в) гувоҳ ёки таржимоннинг келмай қолганлиги ҳамда г) суд терговини амалга ошириш мақсадида кейинга қолдирилиши мумкин.

Шу билан бирга, Грузия ЖПК суд муҳокамасининг танаффус вақтида судга бошқа ишни кўриб чиқиш ваколатини беради[2].

Ўз қонунчилигига “суд муҳокамасининг узвий амалга оширилиши түғрисида”ги қоидани назарда тутган МДҲга аъзо мамлакатлар қаторига яна Украина, Беларусь Республикаси ва Туркманистон Республикасини киритиш мумкин. Қайд этилган мамлакатлар қонунларида суд муҳокамасининг узвийлиги – суд муҳокамасида бошланган ишни дам олиш учун эълон қилинган вақтни ҳисобга олмаган ҳолда, танафусиз узвий кўриб чиқиш маъносида тушунилади.

Жумладан, Туркманистон Республикаси ЖПКда аввал муҳокамаси бошланган ишни якунламай туриб, судья томонидан бошқа ишни судда муҳокама қилишига йўл қўйлмаслиги түғрисидаги қоида белгилаб қўйилган (ЖПКнинг 350-моддаси)[3].

Украина ЖПКнинг 322-моддасида эса, суд муҳокамасининг узвийлиги тўғрисидаги талабни бажаришга монелик қилмайдиган асослар белгилаб қўйилган, улар қуидаги ҳолатларни назарда тутади:

- тарафлардан бирининг ёки суд муҳокамасида иштирок этаётган бошқа иштиркочиларнинг келмаслиги;
- прокурорнинг розилиги билан ёки унинг ўзи томонидан давлат айловини қувватлашдан воз кечиши тўғрисидаги хужжатнинг, айловни ўзгартирилиши ёхуд қўшимча айловнинг тузилиши;
- ўзгартирилган ёхуд қўшимча айловдан ҳимояланиш учун тайёргарлик кўрилиши;
- прокурорнинг давлат айловини қувватлашдан воз кечиши оқибатида, жабрланувчи томонидан айловни қувватлаш учун тайёргарлик кўрилиши;
- далилий ашёни у жойлашган жойда текшириш, кўздан кечириш;
- суд томонидан белгиланган ҳолатда экспертиза текширувларини ўтказиш[4].

Булардан ўзга ҳолатлар суд муҳокамасининг узвийлиги тўғрисидаги қоидани бузилиши деб эътироф этилади.

Беларусь Республикасида қайд этилган масалага тааллуқли бўлган аниқ процессуал қоидалар ўрнатилган эмас[5]. Аммо ушбу масалани тартибга солувчи норманинг мазмунидан суд муҳокамасининг узвийлиги масаласи ушбу босқичнинг муҳим талаби эканлигини тушуниб олиш қийин эмас. Шундай бўлсада, Беларусь қонунчилигида суд муҳокамасининг узвийлигидан келиб чиқувчи процессуал муносабатларнинг статик (яъни муносабат обьекти ўзида мужассам этган хусусиятнинг гепотатик тушунчаси) ва динамик (умумий тарзда муносабатларнинг ривожланиши, яқунланиши) жиҳатларини акс эттирувчи қоидаларни аниқлаш мушкулдир.

МДҲга аъзо бўлган мамлакатларнинг суд муҳокамасини узвий амалга оширишни тартибга солувчи нормаларни таҳлил қилиш натижасида тўпланган билимлар юзасидан қуидаги хуласаларни илгари сурис мумкин:

- а) *суд муҳокамасининг узвийлиги* – суд (судья) томонидан муҳокама қилинаётган жиноят ишининг муҳокамасини яқунламай, бошқа ишнинг муҳокамасини бошлашга ҳақли эмаслиги қоидасини ўрнатади. Лекин мазкур талабга фақат Туркманистон Республикасининг қонуни жавоб бериши мумкин;
- б) *суд муҳокамасининг узвийлиги* – унинг қоидасига амал қилинмаган тақдирда жиноят ишининг суд муҳокамаси доимо бошидан бошланиши қаби қоидага таянади. Масалан ушбу қоида Грузия қонунида инкор этилиб, судларга муҳокаманинг танаффус вақтида бошқа ишни қўриб чиқиш хуқуқини тақдим этади. Бу эса суд муҳокамасининг узвийлиги тушунчасининг мантиғига унчалик ҳам мос эмас.

Суд муҳокамасининг узвийлигига оид Украина қонунчилиги тажрибасида анча тизимли боғлиқликни қўриш мумкин. Чунки, бу ерда қонун суд муҳокамасининг узвийлиги қоидасини бевосита жиноят ишларини юритишнинг мақсадга мувофиқ муддатлари принципини таъмин этувчи механизмининг бир элементи сифатида қўради.

Суд муҳокамасининг узвийлиги борасида айрим узоқ хориж давлатлари қонунларида ҳам ўзига хос ёндошувларни кўриш мумкин. Масалан, ГФР жиноят-процессуал қонунида суд муҳокамаси дастлаб ўн кунга, агар суд муҳокамаси узлуксиз ўн кун давом этган бўлса, бир маротаба бир ойга қадар тўхтатилиб турилиши мумкин. Иккинчи бор қайд этилган муддатларга тўхтатиб туришга суд муҳокамаси фақат ўн кун узлуксиз олиб борилган тақдирда руҳсат берилади.

Суд муҳокамасининг узвийлигига оид Германия қонунчилигининг муҳим жиҳати шундаки, суд муҳокамасини юқорида белгиланган муддатларда бошлаш имкони бўлмаса, суд тергови бошидан бошланиши лозим (ГФР ЖПКнинг 229-моддаси)[6].

Мазкур қоидадан қўйидаги икки хоссани англаш мумкин:

биринчиси, Германия қонун чиқарувчisi жиноят ишларини қисқа муддатларда – ўн кун муддат ичида узлуксиз муҳокама қилиш ва якунлаш кўникмасини рағбарлантиришни назарда тутади;

иккинчиси, суд муҳокамасида кечган узоқ танаффус суднинг иш ҳолатлари ҳақидаги билимларини қайта тиклаш мақсадида суд муҳокамасини бошидан бошлаш заруриятини назарда тутади.

Юқоридаги таҳлиллардан мамлакатимиз жиноят процессига шундай қоида керакми деган саволга жавоб излашга тўғри келади. Агар бунга суд муҳокамасининг узвийлиги тўғрисидаги қоиданинг мазмун-моҳиятидан келиб чиқиб ёндошадиган бўлсак, унда бундай процессуал тартибга унчалик ҳам эҳтиёж мавжуд эмаслигини таъкидлаш лозим. Негаки, таъкидланганидек бир жиноят ишининг суд муҳокамасини якунлаймай, бошқа жиноят ишининг муҳокамасини бошлаш ҳамда бундай қоида бузилганда суд муҳокамаси якунланмай қолган жиноят ишининг муҳокамасини янгитдан бошлашни тартибга солувчи қоидалар бугунги кунда долзарб масала эмас. Шу боис, ушбу масаланинг қирраларини англашда Украина қонунида белгиланган чегараларни ҳамда ГФР қонучилигида белгиланган суд терговини қайта бошлаш қоидасини эътиборга олиш муҳим бўлиб, уларни суд муҳокамасида мақсадга мувофиқ муддатларни таъмин этувчи қоидалар сифатида кўриш лозим.

Дарҳақиқат, агар Туркманистон қонунида белгиланган суд муҳокамасининг узвийлиги тўғрисидаги тартиб, амалда жиноят-процессуал муносабатларни ривожланиш тезкорлигини таъминлашдан кўра, қўпроқ унинг узайишига ҳизмат қиласди. Зоро, ҳар бир таннафус оралиғида бошқа жиноят ишининг суд муҳокамасини амалга ошириш туфайли, муҳокамани янгитдан бошлайвериш, амалда бу қоидадан кўзланган мақсадга зид самарани бериши мумкин.

Шундай қилиб, судда жиноят иши муҳокамасининг узвийлигини таъминлаш имкони мавжуд бўлганда, уни амалга ошириш, жиноят-процессуал муносабатлар тезкорлиги нуқтаи назаридан мақсадга мувофиқ қоида ҳисобланади. Аксинча, узвийликни таъминлаш имкони бўлмаганда, ишни тўхтаган жойидан давом эттириш жиноят ишини тезкор ҳал қилиш учун асосли қоида эканлигини ҳам таъкидлаш жойиз.

Қайд этилган асосларда мамлакатимиз ЖПКга суд муҳокамасининг узвийлигига оид процессуал муносабатларни тартибга солувчи янги – 406¹-

моддаси билан тўлдириш зарур, ҳамда унинг диспозициясини қўйидаги мазмунда шакллантириш мақсадга мувофиқ бўлади:

406¹-модда. Суд муҳокамасининг узвийлиги

Суд муҳокамаси дам олиш учун белгиланган вақтдан ташқари узвий давом этади.

Суд муҳокамасининг узвийлиги қўйидаги ҳолатлар мавжуд бўлганда бузилмаган ҳисобланади:

тарафлардан бирининг ёки суд муҳокамасида иштирок этаётган бошқа иштиркочиларнинг келмай қолганлиги;

прокурор томонидан давлат айловини қувватлашдан воз кечилиш ҳақидаги хужжатни тузиш, айловнинг ўзгартирилиши ёхуд қўшимча айловнинг тузилиши учун тақдим этилган вақт;

прокурорнинг давлат айловини қувватлашдан воз кечиши оқибатида, жабрланувчи томонидан айловни қувватлаш учун тайёргарлик кўрилиши учун тақдим этилган вақт;

судланувчига ва унинг ҳимоячисига ўзгартирилган ёхуд қўшимча айловдан ҳимояланиш учун тайёргарлик кўриш учун вақтнинг берилиши;

далилий ашёни у жойлашган жойда текшириш, кўздан кечириш учун сарф қилинган вақт;

суд томонидан белгиланган ҳолатда экспертиза текширувларини ўтказиш учун белгиланган вақт;

тарафларнинг ёки суднинг ташабbusи билан қўшимча гувоҳларни ва хужжатларни чақириб олиш учун танаффус эълон қилиши.

Суд муҳокамаси юқорида қайд этилган ҳолатлар туфайли ўттиз кундан ошмаган муддатли танаффусдан кейин суд тергови келган жойидан давом эттирилади. Агар суд муҳокамасини эълон қилинган танаффусдан кейин ўттиз кун ичida бошлаш имкони бўлмаса, суд тергови қайтадан бошланиши лозим.

Бу ерда бир ойлик муддатнинг белгиланишига асос сифатида (а) ҳам рағбарлантирувчи, (б) ҳам чегараловчи (яъни суд муҳокамасини ўттиз кун ичida бошламаслик суд терговини қайтадан бошланишига сабаб бўлади), (в) ушбу муддат қисқа ҳисбот даврини ўз ичига олиши каби ҳолатларни эътироф этиш мумкин.

Бундан ташқари, мазкур талаб ЖПКнинг 418-моддасида белгиланган жиноят ишининг муҳокамасини кейинга қолдириш ҳамда 420¹-моддасида назарда тутилган жиноят ишини кўришни қайтадан бошлаш муносабатларини тартибга солувчи қоидаларни ҳам қамраб олиши лозим.

Шубҳасиз, мазкур нормани жорий этилиши – жиноят процессининг суд тергови босқичида кечадиган процессуал муносабатларни жадаллаштириш механизмини ишлашида зарур воситалардан бири бўлиб ҳизмат қиласи.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Ўзбекистон ССРнинг Жиноят-процессуал кодекси: -Т.: “Ўзбекистон” нашр., 1978 (1978 йил 1 январгача бўлган ўзгартириш ва қўшимчалар билан).

2. Уголовно-процессуальный кодекс Грузии.
http://www.pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/_-09_10_2009.pdf

3. Уголовно-процессуальный кодекс Туркменистан, от 18 апреля 2009 года (В редакции Законов Туркменистана от 31.03.2012 г. №292-IV, 22.12.2012 г. №359-IV, 01.03.2014 г., 03.05.2014 г.) http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=27706

4. Уголовно-процессуальный кодекс Украины от 13 апреля 2012 года. <http://www.iuaj.net/node/1099>

5. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь. Текст кодекса с изменениями и дополнениями на 20 марта 2013 года. <http://pravo.levonevsky.org/kodeksby/upk/>

6. Федеративная Республика Германия. Уголовно-процессуальный кодекс. – М.: Издательская фирма “Манускрипт”, 1994. –С.82.